

Тема 14. Необхідність фінансового регулювання цін, антиінфляційна політика

План лекції:

- 14.1. Необхідність і методи фінансового регулювання цін.
- 14.2. Наслідки введення фіксованої ціни.
- 14.3. Антиінфляційна політика.
- 14.4. Напрями антиінфляційної політики.

14.1. Необхідність і методи фінансового регулювання цін

Фінансове регулювання цін застосовується в усіх країнах. Ступінь і форми втручання держави у процеси ціноутворення залежать від стану економічного розвитку країни, рівня монополізації і конкуренції, інтенсивності інформаційних процесів та інших факторів. В умовах розвиненого ринку при стабільній грошово-фінансовій системі втручання держави в ціни обмежується відповідним впливом на передумови й побічні наслідки вільного ціноутворення.

Цінове регулювання в Україні регламентується спеціальним законодавством: Законами України «Про ціни і ціноутворення» № 5007-VI від 21.06.2012 року, «Про місцеве самоврядування» зі змінами та доповненнями № 406-VII від 04.07.2013 року, «Про захист економічної конкуренції» зі змінами та доповненнями № 406-VII від 11.08.2013 року, «Про трансфертне ціноутворення» № 408-VII від 04.08.2013 року та ін. Закони в галузі ціноутворення встановлюють основні правила формування і застосування цін у країні, порядок контролю за цінами, відповідальність за їх порушення, права та обов'язки окремих органів виконавчої влади у сфері ціноутворення. Зазначені закони доповнюються і конкретизуються спеціальними рішеннями Верховної Ради, указами Президента чи постановами Кабінету Міністрів.

З метою здійснення цінової політики держава створює спеціальну **систему органів ціноутворення**, до якої в Україні входять загальнодержавні, регіональні й відомчі установи. До першої групи належать Кабінет Міністрів України, Міністерство доходів і зборів, до другої – Управління з питань цінової політики Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій.

Ціна – фундаментальна економічна категорія, яка означає кількість грошей, за яку продавець згоден продати, а покупець готовий купити одиницю товару. Ціна певної кількості товару складає його вартість, тому ціною часто називають грошову вартість одиниці товару.

Втручання держави у процес ціноутворення здійснюється у трьох основних формах: обмеження рівня ціни; введення податкових платежів, що ведуть до вилучення доходів у виробників і споживачів; державна підтримка цін через дотації. Різноманітні методи державного регулювання цін можна об'єднати у дві групи: **прямі методи** та **непрямі** (опосередковані).

Пряме регулювання переважає на початковому етапі створення ринку, коли його регулювальні здібності ще недостатньо розвинуті, або в разі виникнення кризової ситуації в економіці. **До прямих методів належать:** установлення фіксованих (твердих) цін на найважливіші товари та послуги; застосування граничних цін або граничних коефіцієнтів їх підвищення; декларування зміни цін; заморожування (блокування) цін на певний строк; уведення граничних рівнів посередницько-збутових націнок і торговельних надбавок; дотування виробників деяких товарів; укладання договорів про ціни між підприємствами і державою тощо.

Непрямі методи переважають на етапі зрілого ринку і в нормальних умовах розвитку економіки, коли регулювальний потенціал ринкового механізму реалізується на повну силу. За допомогою цих методів держава регулює поведінку об'єктів, які беруть участь у процесі ціноутворення, але не диктує самий порядок, способи визначення цін та їхній рівень. **Непряме регулювання** досягається в основному за допомогою застосування граничних нормативів рентабельності, зміни рівня та диференціації ставок товарних податків (ПДВ, акцизний збір, мито), пільгового оподаткування і кредитування, диференціації ставок ввізного мита тощо.

14.2 Наслідки введення фіксованої ціни

Найбільш жорстким методом цінового регулювання є встановлення фіксованих або граничних цін. При цьому такі ціни можуть бути встановлені на рівні, що перевищує ціну рівноваги або нижче її. У першому випадку виникає надлишок продукції, а в другому – її дефіцит.

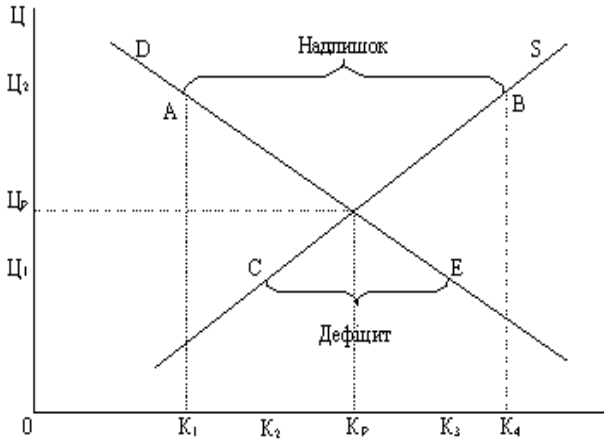

Рис. 1. Наслідки введення фіксованих цін

На рисунку перетин ліній попиту (D) і пропозиції (S) показує рівноважну ціну (Ц_Р) та рівноважний обсяг виробництва (К_Р). Припустимо, що держава, підтримуючи виробника, встановила на продукцію фіксовану ціну (Ц₂) на рівні, що перевищує рівноважний. У цьому разі кількість запропонованої продукції збільшиться до К₄, а попит на неї зменшиться до К₁, що призведе до надлишку продукції в розмірі К₁ – К₄ одиниць.

На практиці може виникнути протилежна ситуація, коли держава з метою захисту споживача встановлює ціну (Ц₁), яка нижча за рівноважну. У цьому випадку знижена ціна підвищить попит на продукцію до обсягу К₃, а пропозиція, навпаки, зменшиться до К₂, тобто на ринку з'явиться дефіцит в обсязі, який дорівнює площі прямокутника К₂СЕК₃. Як видно з графіка, в обох випадках обсяг виробництва буде нижчим рівноважного. Якщо в першому варіанті обсяг реалізації становитиме К₁, то в другому – К₂ одиниць. Таким чином, одностороннє підтримування ціни попиту або ціни пропозиції зрештою призводить до суспільних втрат.

Фіксовані ціни, які можуть перевищувати рівноважні, застосовуються окремими країнами у вигляді заставних цін на сільськогосподарську продукцію. Такі ціни, з одного боку, захищають інтереси фермерів, гарантуючи їм мінімальний дохід від реалізації своєї продукції на ринку. Але з іншого боку, держава має витратити на закупівлю та зберігання надлишкової продукції кошти з бюджету. Крім того, цю продукцію держава не може реалізувати на

внутрішньому ринку, бо це, безумовно, призведе до зниження цін. До такого ж наслідку може призвести й експорт цієї продукції, оскільки він зумовить зменшення приватного експорту сільськогосподарської продукції з даної країни.

З метою скорочення надлишкового виробництва продукції уряд може застосовувати такі адміністративні заходи, як обмеження фермерам посівних площ, встановлення премій за їхнє скорочення та ін. Але такі заходи викличуть необхідність створення спеціального управлінського апарату, зростання державних витрат на його утримання, виділення коштів на виплату вищезгаданих премій тощо. У зв'язку з цим значна частина зарубіжних фахівців бере під сумнів економічну доцільність установлення державою фіксованих цін, які перевищують ціни рівноваги.

Порушення ринкової рівноваги внаслідок введення фіксованих цін

У конкурентній системі рівність попиту та пропозиції приводить до рівноваги на всіх ринках. Проте рівноважна ціна може змінюватися (точка рівноваги зміщується в ту чи іншу сторону). Деякі впливи на ринкову рівновагу цін передбачити неможливо, вплив інших врахувати важко, оскільки вони лише переміщують точку рівноваги, не порушуючи законів попиту та пропозиції.

Цінове втручання, чи контроль над цінами, здійснює держава на законодавчій основі, але його здатні здійснювати й інші монопольні структури. Втручання такого роду здатні блокувати ринковий механізм конкурентного ціноутворення на основі рівноваги попиту та пропозиції. Будь-який контроль над цінами не тільки порушує, але і руйнує механізм ринкового ціноутворення на основі законів попиту та пропозиції. Прикладом цього є командна модель економіки, а також будь-які способи примусового встановлення ціни, які можуть бути застосованими монопольними силами з боку держави і окремих, явних чи прихованих, економічних структур.

Державне втручання в ринкове ціноутворення найчастіше зводиться до примусового встановлення ціни на рівні нижче ринкової рівноваги. Наслідки контролю над цінами можуть бути різноманітними, але всі вони, як правило, мають негативний ефект у соціальній і економічній сфері. Наслідки контролю над цінами чи будь-якого втручання в ринкову конкурентну рівновагу знайдуть себе в товарному дефіциті, недостачі і недовиробленні товарів, що негативно позначиться на всьому суспільстві через недоспоживання. Виникають тіньові ринки, де дефіцитні товари продаються за цінами

ще більш високими, ніж колишня рівноважна ринкова ціна, оскільки тепер ця ціна містить у собі ще і спекулятивну надбавку. Соціально незахищеним групам суспільства ці товари і ціни стали ще більш недоступні, а кількість неплатоспроможних громадян зросло.

Державне втручання, контроль над цінами призводить також до таких економічних наслідків, як скорочення виробництва, виникнення тіньової економіки в різних сферах.

Зовнішніми, найбільш очевидними наслідками порушення рівноваги ринкового ціноутворення є черги споживачів за товарами, соціальна напруженість і загальне невдоволення.

14.3 Антиінфляційна політика та її напрями

Інфляція – підвищення загального рівня цін на товари і послуги. При інфляції на одну і ту саму кількість грошей після закінчення визначеного терміну можна буде купити менше товарів і послуг, чим раніше.

В економічній науці розрізняють такі **причини інфляції**:

1) ріст державних видатків, для фінансування яких держава вдається до грошової емісії, збільшуючи грошову масу понад потреби товарного обігу; найбільш яскраво це виражається у воєнні та кризові періоди;

2) надмірне розширення грошової маси за рахунок масового кредитування, причому фінансові ресурси для кредитування беруться не із заощаджень, а з емісії незабезпеченої валюти;

3) монополія крупних фірм на визначення ціни і власних надлишків виробництва та профспілок, яка лімітує можливості ринкового механізму визначати сприятливий для економіки рівень заробітної плати;

4) скорочення реального обсягу національного виробництва, яке за стабільного рівня грошової маси призводить до росту цін, так як меншому обсягу товарів і послуг відповідає така ж сама кількість грошей.

Виділяють такі **типи інфляції**:

– інфляція попиту – породжується надлишком сукупного попиту порівняно з реальним обсягом виробництва (дефіцит товару);

– інфляція пропозиції – підвищення цін зумовлене збільшенням надлишків виробництва в умовах недовикористаних природних ресурсів. Підвищення надлишків на одиницю продукції скорочує обсяг запропонованої виробниками продукції за існуючого рівня цін;

- збалансована інфляція – ціни різноманітних товарів залишаються незмінними відносно один одного;
  - незбалансована інфляція – ціни різноманітних товарів змінюються стосовно один одного в різноманітних пропорціях;
  - прогнозована інфляція – це інфляція, яка враховується в очікуваннях і поведінці економічних суб'єктів;
  - не прогнозована інфляція – стає для населення несподіванкою, так як фактичний темп росту рівня цін перевищує очікуваний;
  - адаптовані очікування споживачів – зміна споживчої психології.
- Часто виникає в результаті розповсюдження інформації про майбутню потенційну інфляцію. Підвищений попит на товари дозволяє підприємцям підвищувати ціни на ці товари.

Залежно від темпів росту також розрізняють:

1) **повзучу (помірну) інфляцію** (ріст цін менше 10 % на рік), проте завжди існує загроза виходу повзучої інфляції з-під державного контролю. Вона особливо велика в тих країнах, де відсутні налагоджені механізми регулювання господарської діяльності, а рівень виробництва невисокий та характеризується наявністю структурних диспропорцій;

2) **галопуючу інфляцію** (річний ріст цін від 10 до 50 %). Небезпечна для економіки, потребує антиінфляційних заходів та відбувається переважно в розвинутих країнах;

3) **гіперінфляцію** – коли ціни ростуть дуже швидко від десятків до декілька тисяч відсотків на рік. Виникає за рахунок того, що для покриття дефіциту бюджету урядом випускається надлишкова кількість грошових знаків. Паралізує господарський механізм, при ній відбувається перехід до бартерного обміну. Виникає в основному у воєнні або кризові періоди.

Антиінфляційна політика – це комплекс взаємопов'язаних заходів та важелів держави і центрального банку країни з метою запобігання високим темпам інфляції та управління нею на незагрозливому для стабільності економічної системи рівні.

Вибір конкретних шляхів антиінфляційної політики зумовлюється впливом багатьох факторів, у тому числі характером інфляційних процесів, загальногосподарською кон'юнктурою, особливостями теоретичної бази економічного розвитку країни, політичними аспектами, оскільки треба визначити об'єкт (сектори економіки, верстви населення), який нестиме головний тягар інфляційних витрат.

У міжнародній практиці з метою боротьби з інфляцією поширені такі **класичні напрями антиінфляційної політики**:

- дефляційна політика (регулювання попиту);

- політика доходів (регулювання витрат);
- адаптаційна політика.

Сутність **дефляційної** політики полягає у впливі на окремі елементи платоспроможного попиту з метою його обмеження та формування нового співвідношення попиту і пропозиції як на товари, так і на гроші. На практиці з метою регулювання попиту використовуються заходи грошово-кредитної, бюджетної і структурно-інвестиційної політики.

Заходи грошово-кредитної політики передусім спрямовані на обмеження і стабілізацію грошового обігу. З цією метою використовуються такі важелі впливу на грошову масу як облікова ставка, норма обов'язкових резервів та операції на відкритому ринку.

Політика доходів передбачає пряме обмеження зростання цін і заробітної плати, а також використання економічних стимулів або санкцій з метою утримання їх зростання в певних межах. Політика доходів справляє подвійний вплив на інфляцію. Обмежуючи розміри підвищення цін і заробітної плати, політика доходів зменшує зростання витрат на виробництво товарів, у ціни яких включаються такі величини. Це перешкоджає саморозвитку інфляційних процесів і стримує їхню інтенсивність. Водночас стримування зростання цін на товари і заробітної плати визначає динаміку доходів населення, що сприяє обмеженню платоспроможного попиту. Тому політика доходів часто використовується в поєднанні з напрямками дефляційної політики.

Адаптаційна політика реалізується в першу чергу за рахунок індексації доходів. Спричинене інфляцією підвищення цін неминуче веде до зниження доходів населення, особливо тих його верств, які не можуть захиститися від знецінення грошей. У зв'язку з цим виникає необхідність захисту інтересів населення через повну або часткову індексацію доходів шляхом підвищення заробітної плати працівників бюджетних установ, пенсій, грошових виплат і вкладів населення з урахуванням зростання цін. Періодичність індексації грошових доходів населення залежить від інфляційного порогу, який у розвинених країнах визначається урядом за погодженням з профспілками. Така індексація не усуває інфляцію, а тільки пом'якшує її негативний вплив, але вона сама може перетворитися у потужний інфляційний фактор, якщо здійснюється в умовах бюджетного дефіциту, який фінансується за рахунок грошової емісії.

Адаптаційна політика спрямована також на гасіння інфляційних очікувань, тобто на подолання страху суб'єктів економічної системи щодо безперервного подорожчання товарів і знецінення заощаджень. Стикаючись із постійним зростанням цін і намагаючись хоча б

зберегти свій життєвий рівень, населення зменшує свої заощадження і збільшує поточний попит. Підвищення останнього викликає чергове зростання цін, яке посилює адаптивні інфляційні очікування.

Взагалі, фінансовий механізм антиінфляційної політики спрямований на забезпечення збалансованості державних фінансів, на скорочення бюджетного дефіциту, що можна досягти за рахунок зростання доходів і скорочення державних видатків. Збільшення надходжень до бюджету може бути здійснено за рахунок підвищення податків, що дасть позитивний результат у короткостроковому періоді. Але в подальшому політика посилення податкового пресу призведе до приховування прибутків, підриву стимулів до праці та інвестування, викличе гальмування економічного розвитку і, як наслідок, скорочення надходжень до державного бюджету. Тому вважається більш доцільним розвивати податкову систему в напрямі зниження ставок оподаткування, що може стати дійовим інструментом антиінфляційної політики.

Підсумки теми

1. Ціна – фундаментальна економічна категорія, що означає кількість грошей, за яку продавець згоден продати, а покупець готовий купити одиницю товару.

2. До прямих методів ціноутворення належать: установлення фіксованих (твердих) цін та найважливіші товари та послуги; застосування граничних цін або граничних коефіцієнтів їх підвищення; декларування зміни цін; заморожування цін на певний строк; уведення граничних рівнів посередницько-збутових націнок і торговельних надбавок; дотування виробників деяких товарів; укладання договорів про ціни між підприємствами і державою тощо.

3. Непряме регулювання досягається за допомогою застосування граничних нормативів рентабельності, зміни рівня та диференціації ставок товарних податків, пільгового оподаткування і кредитування, диференціації ставок ввізного мита тощо.

4. Інфляція – підвищення загального рівня цін на товари і послуги. При інфляції на одну і ту саму кількість грошей після закінчення визначеного терміну можна буде купити менше товарів і послуг, чим раніше.

5. Антиінфляційна політика – це комплекс взаємопов'язаних заходів та важелів держави і центрального банку країни з метою запобігання високим темпам інфляції та управління нею на незагрозливому для стабільності економічної системи рівні.

6. Дефляційна політика – вплив на окремі елементи плато-спроможного попиту з метою його обмеження та формування нового співвідношення попиту і пропозиції як на товари, так і на гроші.

7. Політика доходів – політика, що передбачає обмеження зростання цін і заробітної плати, а також використання економічних стимулів або санкцій з метою утримання їх зростання в певних межах.

8. Адаптаційна політика – політика, що реалізується в першу чергу за рахунок індексації доходів.

Терміни і поняття для словника

Ціна

Прямі методи ціноутворення

Непряме ціноутворення

Інфляція

Антиінфляційна політика

Дефляційна політика

Політика доходів

Адаптаційна політика

Завдання для індивідуальної роботи

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Яка в Україні існує система органів ціноутворення?
2. В яких формах здійснюється втручання держави у процес ціноутворення?
3. Які існують методи державного регулювання цін?
4. У чому полягають наслідки введення фіксованої ціни?
5. Як відбувається процес порушення ринкової рівноваги внаслідок введення фіксованих цін?
6. Що таке інфляція, які причини та типи інфляції?
7. Охарактеризуйте види інфляції.
8. Що таке антиінфляційна політика?
9. Які існують напрями антиінфляційної політики?

Теми рефератів

1. Вплив держави на ціноутворення в умовах ринкових відносин.
2. Антиінфляційна політика. Стратегія і тактика антиінфляційної політики.
3. Сутність інфляції та чинники, що впливають на її розвиток.
4. Вплив інфляції на розвиток макроекономічних процесів.
5. Особливості інфляційного процесу в Україні.

Тести

1. Застосування граничних цін на найважливіші товари та послуги здійснюється за допомогою:
  - а) обмеження рівня цін;
  - б) прямих методів регулювання цін;
  - в) опосередкованих методів регулювання цін;
  - г) державної політики.
2. У яких формах здійснюється втручання держави у процес ціноутворення?
  - а) обмеження рівня цін;
  - б) введення податкових платежів;
  - в) державна підтримка цін через дотації;
  - г) компенсація збитків.
3. До доходів від операцій з капіталом належать:
  - а) надходження від продажу основного капіталу;
  - б) надходження від продажу державних запасів товарів;
  - в) доходи від продажу землі;
  - г) доходи від продажу нематеріальних активів.
4. Зміна ставок ввізного мита є:
  - а) методом прямого регулювання цін;
  - б) однією із форм фінансового регулювання цін;
  - в) наслідками антиінфляційної політики;
  - г) методом опосередкованого регулювання цін.
5. Назвіть основні важелі впливу на грошову масу:
  - а) інфляція;
  - б) облікова ставка;
  - в) норма обов'язкових резервів;
  - г) операції на відкритому ринку.
6. Яка найважливіша ціль державного регулювання цінової економічної політики?
  - а) захист внутрішнього ринку;
  - б) запобігання руйнівного впливу цін на економіку та стримання інфляції;
  - в) стримання монополізму;
  - г) забезпечення конкурентного середовища на ринку.
7. За допомогою чого держава регулює поведінку суб'єктів, які беруть участь у процесі ціноутворення?
  - а) обмеження рівня цін;
  - б) прямих методів регулювання цін;

- в) непрямих методів регулювання цін;
  - г) державної політики.
8. Інфляційні процеси можуть виникати під впливом таких факторів:
- а) грошових;
  - б) відношення національної валюти до інших валют;
  - в) монополізація виробництва;
  - г) виробничих.
9. Як називається політика, сутність якої полягає у прямому обмеженні зростання цін і заробітної плати, а також у використанні економічних стимулів або санкцій з метою утримання їх зростання в певних межах?
- а) політика витрат;
  - б) антиінфляційна політика;
  - в) політика доходів;
  - г) грошово-кредитна політика.
10. Сутність якої політики полягає у впливі на окремі елементи платоспроможного попиту з метою його обмеження та формування нового співвідношення попиту і пропозиції як на товари, так і на гроші?
- а) політики регулювання попиту та витрат;
  - б) адаптаційної політики;
  - в) політики доходів;
  - г) дефляційної політики.